

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
ת.ד. 17209 תל אביב 6117102

cracowassociation@gmail.com

טלפון: 054-4436366, פקס: 09-9579540

http://cracowassociation.blogspot.co.il/

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 80, ספטמבר 2013 תשרי תשע"ד

סנה סופה ואמורכת

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

"לא רק שינדלר"

באולם הקולנוע שבמוזיאון שהוקם במפעל של שינדלר החלה הקרנה של סדרת סרטים בסדרה "לא רק שינדלר" ("Nie tylko Schindler"). מפגשי הקולנוע הייחודיים האלה מאורגנים בשיתוף פעולה עם המוזיאון ההיסטורי של קרקוב, ובמימון עיריית קרקוב, והם מספרים את סיפוריהם של גיבורים קטנים ממלחמת העולם השנייה, כמו גם נושאים תרבותיים וחברתיים הקשורים לישראל של ימינו. לפני כל הקרנה מתקיים מפגש עם מומחה בתחום.

כך למשל מוקרן הסרט התעודי "רציף גדנסק" המתמודד עם פרק כואב של ההיסטוריה הפולנית, בשנת 1968, כאשר התפרצות של אנטישמיות הביאה להגירה המונית של יהודים מפולין לארצות אחרות.

סיוע משפטי חינם לניצולי שואה

לזכויותיהם כניצולי שואה. בהצעת החוק מוצע כי כל אדם יהיה זכאי לקבלת ייעוץ ראשוני בקשר לזכויותיו להטבה וכו' בשל רדיפות הנאצים ועוזריהם, וגם לגבי הטבות מכוחם של חוקים ונהלים שאינם בהכרח של מדינת ישראל.

עוד מוצע כי ביחס להטבות מכוח חוקי מדינת ישראל, יהיה הניצול זכאי לסיוע המשפטי גם בכל הנוגע להליכים בבית משפט וועדות ערר, וכן לסיוע משפטי לעניין סיוע המוענק על ידי החברה לאיתור והשבת נכסים של נספי שואה הפועלת מכוח חוק נכסים של נספי שואה.

ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת אישרה בקריאה ראשונה הצעת חוק, לפיה ניצולי שואה יהיו זכאים לקבל סיוע משפטי חינם, ללא מבחני הכנסה, בכל הנוגע להליכים בבתי משפט ובוועדות הערעורים. משמעות הצעת החוק היא כי כל ניצולי השואה, ללא יוצא מן הכלל, יהיו זכאים לסיוע משפטי, הכולל ייעוץ וייצוג בפני ערכאות משפטיות על ידי עורך דין - ללא תשלום.

בנוסף, מבקשת הצעת החוק, להוסיף לזכאים לקבלת סיוע משפטי בלא בחינת מצבם הכלכלי, גם את מי שמבקשים לקבל סיוע בנוגע

פתיתים,

ארגון יוצאי קרקוב מודה לוועידת התביעות ולמרכז הארגונים של ניצולי השואה על תמיכתם הכספית בפעילות הארגון.

מי שברשותו הספר "פלוש" מאת יעקב שטנדיג, ומוכן למסור או למכור אותו, מתבקש לפנות למשה ליפקה 050-5239272
moshe@lipka.co.il

אגודת ספורט ימי "זבולון", פעלה בקרקוב בשנים 1930-1939, וסייעה להכשיר צעירים יהודים להתמחות בים עוד לפני עלייתם לפלשתינה.

משרדי האגודה היו ברחוב דוניבסקיגו (Dunajewskiego), יו"ר האגודה היה ד"ר אהרנפרייס שגר ברחוב רטוריקה והפעילים המרכזיים היו: עמנואל שטרן, מאוריצי גולדברגר שגר ברחוב פאולינסקה. כל מי שידוע פרטים נוספים על העמותה וחבריה מתבקש לכתוב לנו.

שרותי רפואה בגימנסיה העברית של קרקוב: על פי הדין וחשבון השנתי של הנהלת הגימנסיה העברית ניתנו לתלמידי בית הספר שרותי רפואה, על ידי נוכחות של רופא במקום במשך 6 שעות שבועיות.

בנוסף כל תלמיד נבדק, בבדיקות כלליות, פעמיים בשנה ותוצאות הבדיקה נרשמו בכרטיס הבריאות. בנוסף, נבדקו התלמידים בבדיקות ראייה, בדיקות כושר לשיעורי התעמלות, בדיקות לתזמורת ולפעילות בחופשות.

רופאי בית הספר בדקו גם את ההיגיינה האישית של התלמידים וטיפלו במקרים דחופים.

למרות הכל, שרדתי

נולדתי בקרקוב שבפולין בשנת 1921. הורי, רודולף ראובן שיידינגר ורבקה רגינה לבית יוכנוביץ, היו בעלי חנות לממכר עיתונים, סיגריות, ספרים וסחורות אחרות, חנות אותה קיבל אבי כנדוניה לחתונתו, כששב משרותו הצבאי במלחמת העולם הראשונה. מכיוון שמכירת סיגריות היתה מונופול ממשלתי, הרי שזכות זו ניתנה רק לאנשים שנלחמו בצבא השחרור של פולין של המרשל פילסודסקי. אבי, כיהודי, חייב היה לפעול בשם של פולני שהתגורר בכפר, וקיבל דמי שכירות עבור הרשיון להפעלת החנות.

דירתנו היתה מרוחקת מהחנות, ומכיוון שהחנות היתה פתוחה משעות הבוקר המוקדמות עד השעות המאוחרות של הלילה, סייעה אמי לאבי בחנות. כדי להשגיח עלי, הרך הנוולד, הביאו הורי בחורה פולניה מהכפר, עליה הוטל לטפל בי בהיעדרה של אמא מהבית. כשגדלתי מעט היו העוזרות הפולניות קושרות את רגלי לרגל המיטה, ויוצאות לבלות עם החיילים – מנהג שהורי, כמובן, לא ידעו עליו.

ב-1924 עברנו לדירה ברח' בז'וזובה 7, מול בית הספר העברי, בקרבת ביתו של סבא מצד אמא. אהבתי ללכת לבית של סבא שהיה תמיד מלא אנשים, במיוחד קרובי משפחה שבאו מן הכפר לבקר בעיר הגדולה קרקוב. סבא מצד אבא התגורר בביתנו, ואילו רעייתו, שהיתה משותקת, גרה עם בנותיה אשר תמכו וטיפלו בה. סבא היה פקיד בבית מסחר של עץ מיוחד ששימש לקורות תמיכה במיכרות. סבי ניחן בכושר ניסוח מעולה, וניהל את ספרי החשבונות בצורה טובה מאד ומסורה, והיה ידוע כעובד מצטיין וקפדן. לכן לאחר שעבד שם כ-50 שנה הבוס שלו נתן לו פנסיה צנועה, וזאת למרות שלא היה אז חוק שחייב זאת. זה היה מקרה נדיר שמישהו קיבל פנסיה.

למיטב זכרוני, סבתי לא ידעה קרוא וכתוב, לעומת זאת לסבא היתה השכלה, ואני זוכר שהוא נבחר לכהן בחבר מושבעים, ולשם נבחרו רק אנשים בעלי השכלה מסויימת. הוא היה יהודי שומר מסורת. בביתו שמרו מסורת, אבל כל הבנות אכלו בסתר בשר חזיר בבית שלנו...

אחיותיו של אבי היו מאד מוכשרות ומשכילות: האחת היתה

בבית ההורים דיברו ביניהם גרמנית, ועם הילדים – איתי ועם אחי יורק, שהיה צעיר ממני ב-4 שנים – השפה המקובלת היתה פולנית.

בגיל 6 נשלחתי לבית הספר העברי שבו שפת ההוראה למקצועות הכלליים היתה פולנית, ואילו העברית היתה שפת ההוראה במקצועות היהדות, תולדות עם ישראל, גיאוגרפיה של ארץ ישראל ומקצועות אחרים הקשורים ביהדות. לאחר סיום לימודי בית הספר היסודי נשלחתי להשלים את לימודי התיכון בגמנסיה העברית בקרקוב, שם הלימודים התנהלו באותה מתכונת ואף למדנו תנ"ך. בגמנסיה היו שש שנות לימודים כלליים, ועוד שנתיים של התמחות. אני בחרתי את הכיוון המתמטי-פיסיקלי (במבחן אינטליגנציה קבלתי מקום שני מתוך יותר ממאה נבדקים...).

אבא ביקש ממני להאזין לשידורי החדשות באנגלית ובגרמנית ולדווח למשפחה על תוכנם, ואני עשיתי כבקשתו. השידורים הגרמניים היו מלאי תעמולה אנטישמית. לאחר פרוץ המלחמה בין גרמניה ופולין נאומי היטלר היו ארסיים עוד יותר, ובין היתר נאמר כי היהודים הם האשמים בפרוץ המלחמה. כאשר אנגליה וצרפת הכריזו ב-3 בספטמבר 1939 מלחמה על גרמניה – גם בזאת האשים היטלר את היהודים ואמר כי על זה היהודים ישלמו ביוקר.

את הביטויים האנטישמיים של היטלר פירשנו, במקרה הגרוע יותר, בכך שיוטלו עבודות כפייה על גברים בגיל העבודה. ההערכה היתה שלאבי, שהיה אז מעל לגיל 50, לא נשקפה סכנה זו וכך גם לגבי אחי, שהיה בן 14 בלבד. רק אני, שהייתי בן 18, נחשבתי כנמצא בסיכון להישלח לעבודות כפייה, לכן עזבתי את בית הורי עם תרמיל וקצת כסף ופניתי לכיוון רוסיה, שם ציפיתי לקבלת פנים ידידותיות.

כדי לעבור משטח הכיבוש הגרמני לשטח הנשלט בידי הרוסים היה עלי לחצות את הנהר סאן. על הצד השמאלי עמד חייל גרמני, שיחד עם בעל הסירה הפולני, עבר על פני כל הממתנים למעבר – כ-40 איש –

ולקח מכולם חפצי ערך, במיוחד שעונים. בלילה העבירו אותנו לצד הרוסי. הרוסים לקחו את כל הקבוצה, והעבירו אותנו לבית הסוהר בפשמישל.

לאחר ששחררתי מבית הסוהר נסעתי ברכבת ללבוב. בלבוב, שהיתה מלאה פליטים, הצלחתי להשיג עבודה במפעל להרכבת מקלטי רדיו. שם שהיתי עד שב-22 ביוני 1941, גרמניה תקפה את ברית המועצות. הצלחתי להיכנס לרכבת שהעבירה משפחות של קצינים מגויסים, ונסעתי לקייב ואחר כך לאיבנובו. גם שם עבדתי תקופה מסויימת במפעל.

כשהגרמנים התקרבו לאיבנובו נכנסתי לרכבת הנוסעת דרומה, ונסעתי עד טשקנט. שם ניסיתי להתגייס לצבא הפולני תחת פיקודו של הגנרל אנדרס, אך נאמר לי "יהודים יש לנו מספיק" וסירבו לגייס אותי. נסעתי לקרוב משפחה שהיה בזמן המלחמה בעיר צ'רדסו שבטורקמניסטן, במכון טכנולוגי לבניית מכונות עבור התעשייה הכימית. מכיוון שלקחתי עמי מהבית את תעודת הברגות הצלחתי להתקבל ללימודים באותו מכון. משמעות הדבר היתה שקיבלתי תלושים ללחם, מקום מגורים בבית הסטודנט ומילגת קיום צנועה, וזה למעשה היה אז ההבדל בין מוות ברעב לבין הישרדות.

לאחר קרב סטלינגרד, בו הוכו הגרמנים מכה קשה, קיבל המכון הוראה לחזור למוסקבה ולקח אותי איתו. במוסקבה עברתי למכון לאנרגיה, ושם השלמתי את לימודי וקבלתי דיפלומה של מהנדס. בכך הגשמתי לא רק את שאיפותי האישיות והמקצועיות אלא את חלומי של אבי.

(המשך בעמוד הבא)

בתקופת שהותי בברית המועצות התכתבתי תקופה מסויימת עם משפחתי שבפולין, באמצעות קרובי משפחה בארה"ב, וכך גם קיבלתי תשובות מהורי. אחרי זמן מה הפסיקו להגיע מכתבים ואני חייתי בחרדה איומה ובחוסר וודאות לגבי גורלם של בני משפחתי.

עם תום המלחמה, עם תואר המהנדס שקבלתי חזרתי כאזרח פולני לפולין. מצאתי את ורשה חרבה, ואת קרקוב, העיר בה חיו יהודים כ-1000 שנה, אמנם עומדת על תילה, אך יהודיה, ובהם כל בני משפחתי, נספו בידי הנאצים. שנים רבות לא ידעתי

בבירור פרטים על ימיהם האחרונים של יקירי, ואף היום יש לי מידע חלקי בלבד על גורלם.

ב-1957, יחד עם רעייתי ועם שני ילדינו, עלינו לישראל, וכאן עבדתי במחלקה לאלקטרוניקה של מכון ויצמן, עבדתי בהוראה בבתי ספר תיכוניים ופרסמתי באינטרנט ובעתונות מאמרים על הצורך במיחשוב ההוראה.

לפני מספר שנים התברר לי, מעיון ב"דפי עד" ביד ושם, כי אמי ואחי שהו בבוכניה כ-5 שנים עד שנספו. אבי נשלח להשמדה, ככל הנראה, כבר

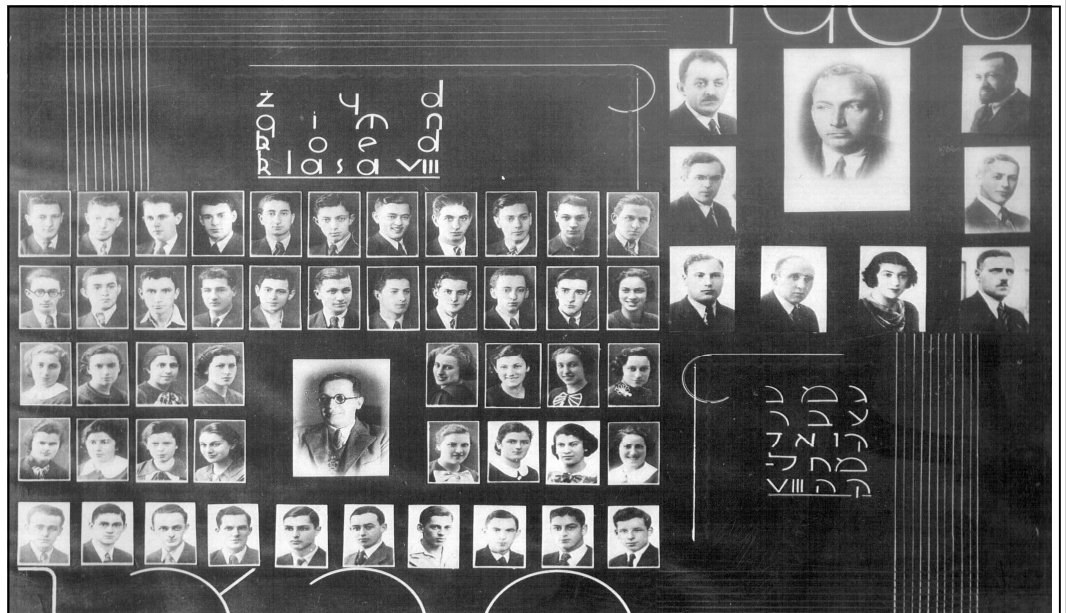
בשלב ראשוני של המלחמה. כמעט כל בני המשפחה העניפה של אבי ושל אמי, נרצחו. לולא גיליתי תושיה וברחתי בזמן זה היה גם גורלי. אך רגשי האשמה על כך שהשארתי את בני משפחתי היקרים לגורלם האכזר – שאז לא צפינו אותו ולו בחלומותינו הגרועים ביותר- אינם מרפים ממני וגוזלים ממני מנוח יום יום ושעה שעה. יש לי נחמה אחת בלבד בכך ששרדתי והבאתי לעולם ילדים ונכדים - יש זכר והמשך למשפחתי שנגדעה ביד הצורך הנאצי.

זיגמונד שיידלינגר

תמונת מחזור תרצ"ו-1936 של הגימנסיה העברית בקרקוב, כיתה VIII:

מצידה השני של התמונה חתמו כל התלמידים את חתימתם, אך... קשה לזהות מי הוא מי.

האם אתם מזהים את חבריכם? את בני משפחתכם? נא כתבו לנו.

חכמת הרמ"א

הרב בועז פש, שהיה עד לאחרונה רבה של קרקוב, הביא לנו את הקטע הבא:

"המהר"ם מטיקטין (Tykocin), תלמידו של רבנו איסרלס, כותב בספרו 'חדושי אנשי שם': וכן ראיתי ממורי הגאון ר' משה איסרלס בקראקא, ביתומה אחת עניה משודכת להגון לה, והיה אחיה משיאה. ונפל קטטה ביניהם בעסק הנדוניא, ונתעצמו כשתי שעות משחשיכה וקידש היום ולא נמנע הגאון מליתן קידושין, שהיה חושש שמא בתוך כך יהיה לב אחיה נוקף עליו ויתחרט על מה שחפץ לתת לה ויתבטל הדבר, ועכב הרב מלהתפלל מעריב בבית הכנסת שלו עד שנגמר הדבר ונתן קידושין, ואח"כ התפללו מעריב בבית הכנסת שלו.

והמעשה והסבה אשר הכריחוני לזה הוא מבואר נגלה לכל באי שער עירנו, וזה המעשה אשר נעשה. איש היה בארץ ותם הכסף ממנו ושידך בתו גדולה לבן זוגה הראוי לה. ויהי בימי שידוכיה, אשר ארך הזמן עד כניסתה לחופה הלך האב לעולמו והניח חיים לכל ישראל, ונשארה הבת שכולה וגלמודה. אין לה אב ואם כי אם קרובים נעשו לה רחוקים והעלימו עיניהם ממנה, זולתי גואל אחד, אחי אמה, אשר הכניסה לביתו כי אין לה גואל קרוב ממנו.

והיה כאשר באה בימים זמן נישואיה אשר היה ראוי לטבוח טבח והכן צרכי החופה, לא ראתה שום תמונת הנדוניא ושאר צרכים, זולתי קול אחד הבא לה שתטבול ותכין עצמה לחתונה כי יהיה לה הנדוניא.

והבתולה הנ"ל עשתה כאשר צו עליה נשים השכינות ושמעה לקולם, גם כיסו אותה ביום ו' בהינומא כדרך הבתולות. וכאשר נטו צללי ערב וכמעט קדש היום, שהיו לקרוביה ליתן הנדוניא קמצו ידיהם, וחסרו ממתנת ידם הראוי להם, והיה נחסר מן הנדוניא כמעט שליש הנדוניא.

גם החתן נסוג אחור ולא רצה בשום אופן לכנסה, ולא שת לבו לכל הדברים אשר דיברו אליו מנהיגי העיר, שלא לבייש בת ישראל מכח כסף נמאס. ולא אבה שמוע רק כפתן חרש אטם אזנו ולא שמע לקול מלחשים, ולא קול גערת חכם תנידנו. וע"י זה נמשך הזמן מכח קטטות ומריבות, כדרך שאמרו לית כתובה דלית בה תיגרא (שבת קל. בשנוי לשון) והצליח מעשה שטן עד שהגיע הזמן הנ"ל שהשוו עצמן ונתרצה החתן ליכנס לחופה, ושלא לבייש בת ישראל הגונה קמתי וסדרתי הקידושין בזמן הנ"ל.

אדריכל אדמונד שנברג

במחלקה הטכנית במחנה והלנה במתפרה.

ב-8 בנובמבר 1943 נלקחה הלנה לאקציה ונרצחה. אדמונד נשאר לבצע עבודות פירוק במחנה לאחר חיסולו.

בפברואר 1944 נשלח למחנה פלאשוב ליד קרקוב. מחנה זה נוהל ע"י איש ה.ס.ס. הנורא אמון גט. לאדמונד היו מספר התקלויות קשות עם גט. במחנה זה, הקשה מכל אשר עבר, נפגש עם אחותו רגינה, גיסו דולק שמאן ובתם בת ה-13 הנוסיה. עם חיסול מחנה פלאשוב בינואר 1945 (והשמדת משפחת אחותו), הועבר אדמונד למפעל בעיר צ'נסטוחובה למשך שבוע ימים בלבד כי כוחות רוסיים שחררו את העיר.

לאחר השחרור חזר לקרקוב, אוחד עם בתו, אחותו ומשפחתה. אז הכיר את אוגניה לבית מלצר אשר השתייכה בזמן המלחמה לפרטיזנים ובין היתר ארגנה מחסות לאחותו ובתו בזמן נדודיהן בהונגריה וסלובקיה. בקיץ 1945 נשא אדמונד את אוגניה לאשה ויחד עם בתו, אחותו ומשפחתה עקרו למריאנבאד אשר בצ'כיה.

ב-1948, עם הקמת מדינת ישראל עלו כולם לארץ והתיישבו בתל אביב. כאן עבד כאדריכל בעיריית תל אביב ובמשרדים פרטיים. בשנת 1953 נולדה בתו השניה. לאחר פרישתו לגמלאות החל אדמונד לעסוק בפסול כתחביב. הוא השתתף בחוג פיסול במכון אבני ושם יצר את פסליו. הוא התייחס אל הפסלים ודגמי האנדרטאות לדבריו, כאל תהליכים טפוליים אשר שחררו אותו מן הסיוטים של השואה (אף שלא כל פסליו נגעו בנושא זה).

נפטר בשנת 2001 בתל-אביב.

בישובים גדולים יותר, עברו לעיר ב'ז'סקו. שם הועסק במועצה המקומית בעבודות הנדסיות, ביניהן תכנון הגדר לאזור הגטו. בספטמבר 1942 הוזהרו בדבר אקציה הצפויה להערך בב'ז'סקו.

באמבולנס של הצלב האדום הוצאו לעיר בוכניה ושוכנו בגטו. החמות כבר לא היתה אתם, היא נפטרה. (הבת הקטנה הוברחה אל אחותו של אדמונד אשר גידלה אותה עד סיום המלחמה, תוך הסתתרות במקומות מחבוא בסלובקיה והונגריה.) עם חיסול גטו בוכניה הועברו אדמונד ואשתו הלנה למחנה ריכוז והשמדה שבניה. אדמונד עבד

אדמונד שנברג נולד בשנת 1907 בקרקוב, למשפחה יהודית מהמעמד הבינוני, בן הזקונים מבין תשעה ילדים לאברהם שנברג ולבלומה לבית פינקוספלד.

בתחילת המלחמה כבר היה אדריכל ומהנדס, בוגר הפוליטכניקום הגרמני בפראג. נשוי ואב לילדה בת שנה.

עם החמרת התנאים לקיום היהודים בגטו קרקוב והצו המגרש את כל היהודים אל מחוץ לעיר, יצא אדמונד עם אשתו הלנה, בתו וחמותו לכפר קטן בשם וויניץ, שם עבד אצל נגר בתכנון רהיטים. כאשר נצטוו יהודי עיירות קטנות להתקבץ

<http://kazimierz.zaprasza.net/history/archiwa.htm>

יעקב גולדברג, מנייק גלזר, ד"ר רודולף גולדפינגר, מנשה גומפלביץ, שולים הזנדרוף, ד"ר גוסטה יופה, דוד קופפר, קורנבלום, יעקב קנלר, משה כץ, נתן לויצר, ד"ר לאופולד ליינקרס, ד"ר הנריק לאוכטר, ד"ר הנריק מינצר, פישל מנסדורף, מוניק נדלר, ד"ר נהמר, מרקוס ניוגר, מוניק אוסטרי, ברוניה פומרנץ, הלנה שפילינג, יעקב שיין, לייבוש סקורצקי, יעקב שמלהולץ, לאון שמלהולץ, מניה זילברשטיין, שוסלר, ד"ר דניאל שונברג, שימק טימנבאום, השק טאובנבלאט, שעיה וולפנג, צילה וולפנג, יעקב וייס, וילק ויטרקובסקי, ד"ר סטפן מיסבליטץ, עליאש ויטמן, ווסרלאוף, ד"ר פולה וסרברג, לייזר ווגל, פנחס זנגבוט.

אנו מפרסמים עוד שמות של חברים בארגונים קרקובאים לפני המלחמה. מי שמזהה את בן משפחתו ברשימה ויכול לשפוך אור על פעילותו, מוזמן מאד לכתוב למערכת.

חברי "פעלי ציון שמאל":

לייבך שמרלר, יצחק ברגבאום, בנימין בינוביץ, אלק ברנדשטטר, רומן פלדמן, מקס רוזנברג, עזריאל רוזנגרטן.

חברי בונד:

לוסקה אלכסנדרוביץ, ד"ר וילהלם אלכסנדרוביץ, אדלר, הרמן ברגר, ד"ר יעקב ברוס, יונס בלוס, בירקנפלד, ד"ר שעיה פנסטרבלאו, יצחק גוסברד, ד"ר ארתור גלסנר,

חזרה לקרקוב

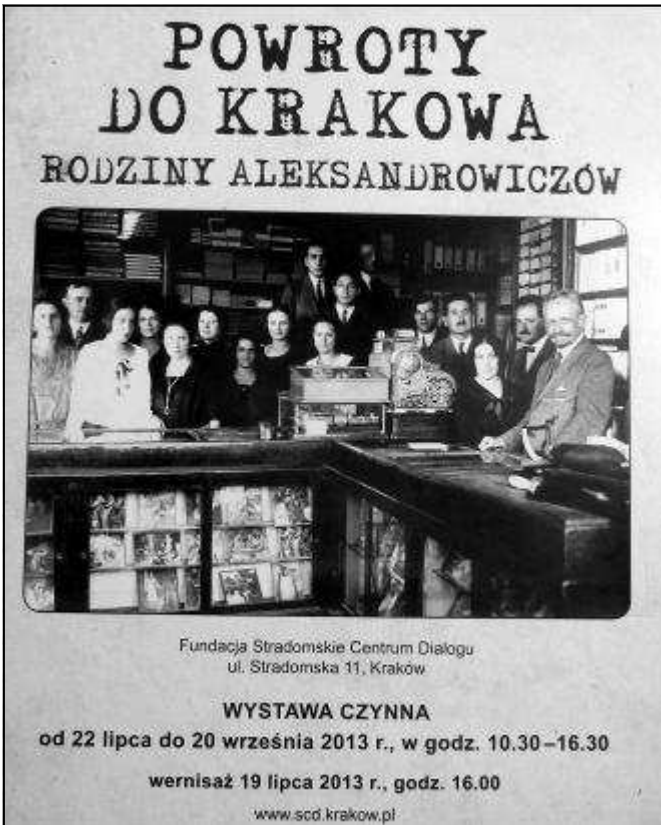
בחודש שעבר נפתחה בקרקוב תערוכה על משפחת אלכסנדרוביץ' במרכז לדיאלוג שברחוב סטרדומסקה. את התערוכה יזם פרופ' אלכסנדר סקוטניצקי, ראש המחלקה להמטולוגיה באוניברסיטה הייגלונית ובבית החולים הנספח לה, והמוכר לקוראנו כקרב בכל נימי נפשו להיסטוריה של יהודי קרקוב וכבר יזם תערוכות וספרים על התקופה שלפני השואה ועל יהודי שינדלר.

התערוכה מנסה להציב את הענף של משפחת אלכסנדרוביץ' כמייצגת את המירקם החברתי, הכלכלי והקהילתי של יהודי קרקוב בתקופה שבין מלחמות העולם. חמישה ילדים היו לוולף (זאב) אלכסנדרוביץ' בן מנשה, אשר נפטר בגיל 36 ב-1889, והשאיר אלמנה, רגינה (רבקה) ממשפחת הירש מטרנוב: סיני זיגמונט, אלאונורה (לורצ'ה), דורה (דורצ'ה), רוז'ה ודוד. האלמנה הצעירה הייתה אשת חיל ורבת תושיה ופירנסה את ילדיה, הגדול ביניהם בן 13 והקטן בן חצי שנה, על ידי מכירת ניירות לסגירות בדוכן ברחוב ולאחר שנסעה לוינה קיבלה גם זכיון למכור אגרות לוטו משלתיות. לידה עזר בנה הבכור, סיני זיגמונט, אשר החל מגיל צעיר לסחור בנייר. מדוכן ברחוב התפתח העסק לחנות למכשירי כתיבה.

עצמאות פולין נתנה דחיפה גדולה לעסק, אשר התפצל לשניים: חנות למכשירי כתיבה ולצרכי ציור ברחוב בשטובה פינת רחוב דלוגה ("הבניין מתחת לגלובוס") ועסק סיטונאי לנייר, אשר עסק בייבוא ניירות בקנה מידה גדול ובמכירתם לבתי דפוס, מחברות לבתי ספר וכו' ולו סניפים ברחבי פולין, ביניהם פוזנן ולבוב. את החנות ניהלו רגינה ולאחר מכן גם בתה רוז'ה והחנות קנתה לה שם בקרב אמני קרקוב, אשר למדו באקדמיה לאמנויות מעבר לכביש. רוז'ה, הסוציאליסטית בהשקפתה, נתנה לא אחת לסטודנטים הצעירים והעניים צרכי ציור בהקפה ועבור ציורים. באוספה היו תמונות רבות של דיוקנאות עצמה. אחד מאלה, שנעשה על ידי האמן יאן מלצ'בסקי, נמצא במוזיאון הלאומי בעיר והעתק שלו תלוי בקומה השנייה של המסעדה הידועה האוולקה ברינק.

בעסק הסיטונאי עבדו האחים סיני זיגמונט ודוד והבדל הגיל ביניהם (11 שנה) לא הפריע לשותפות של תיאום ואחווה. הוא נקרא "בני ר. אלכסנדרוביץ'", ובכך נתנו כבוד לאימם אשר ייסדה את העסק הקטן. בעסק עבדו כששים עובדים, ביניהם לא מעט לא יהודים, אשר זכרו לטובה את היחס האנושי וההגון של האחים אלכסנדרוביץ'. כשכבשו הנאצים את קרקוב, קם בעסק עובד אחד, אוסטרי במוצאו ואשר התקבל לעבודה שנה לפני פרוץ המלחמה, והכריז כי מעתה הוא, הר קיזל, הוא המנהל ("קומיסר") של הפירמה. כך התנהל העסק כל מלחמת העולם השנייה, בשמו המקורי אבל תחת צלב הקרס. כשסטר קיזל לאחת העובדות היהודיות קם המנהל הלא יהודי קווצ'ינסקי, לבש את מעילו בלא אומר, עזב את המקום ולא חזר יותר. עובדת אחרת, אנה חרדיל, נהגה לטפח את קברו של מנשה אלכסנדרוביץ', שעליו הוקמה מצבה לזכר בני המשפחה שנספו בשואה. עובד שלישי, יאן סליווה, זכר בגעגועים ובחום את האחים אלכסנדרוביץ', כאשר העלה את זכרונותיו בשנת 2002.

בעסק עבד גם גוסטב שלר, בעלה של האחות דורצ'ה. משפחת שלר ברחה ללבוב יחד עם בתם אורשולה, רופאת ילדים, ובעלה. עם כיבוש לבוב על ידי הנאצים נרצחו כולם להוציא את אורשולה, אשר בשל חזותה הארית החזיקה מעמד בורשה עד שנת 1944. אז נפגשה במקרה ברחוב עם בת כיתתה הפולניה, אשר הסגירה אותה מיד לקצין גרמני. אורשולה נורתה בו במקום.

היחידה שלא עבדה בעסק המשפחתי היתה אלאונורה, אשר ייצגה במידה רבה את היהודים המתבוללים, השואפים להיות במנהגיהם ובתרבותם פולנים לכל דבר.

גם האחים סיני זיגמונט ודוד היו פולנים בשפתם, בהליכותיהם ובמקום מגוריהם – אבל היו יהודים נאמנים לדתם ולקהילתם. סיני דוד שמר מצוות, היה אחד מגבאי בית הכנסת "מגלה עמוקות" יחד עם בוסאק, והיה מנהיגיה הבולטים של הקהילה. ברוח לב פתח ידו לכל מטרה, והיה מקובל על כל יהודי קרקוב, אשר בחרו בו גם למועצת העיר. נוסף למנהיגותו בקהילה נטל תחת חסותו, הניהולית והכספית, את מוסד "הבורסה" לילדים יתומים ברחוב פודבז'ה. היה זה מוסד אשר הבטיח פנימייה, לימודים עבריים ותעסוקה ליתומים בוגרים יותר בני 14 עד 18. סיני זיגמונט דאג למצוא תעסוקה כשוליה לכל נער, ומי שרצה קיבל גם 1000 לירות אנגליות לסרטיפיקט לארץ ישראל. מי שהגיע עם הסרטיפיקט לארץ ישראל היה שולח לקרקוב בחזרה את הסכום הנכבד הזה והיה אפשר להשתמש בו שוב. כך ניצלו לא מעט בחורים, אשר זכרו במשך שנים את מיטיבם, ערכו לו אזכרות בבית העלמין בו נקבר ברחוב טרומפלדור בתל אביב והזמינו את אלמנתו לכל אירוע משפחתי, כולל הדלקת נרות חנוכה.

האח השני, דוד, היה נדיב גם הוא, אבל נקט בשיטה של מתן בסתר. כרוז'ה הוא היה סוציאליסט (אמנם בורגני...), ובשנים האחרונות שלפני המלחמה החל בהכנות להפיכת העסק לקואופרטיב של העובדים. המלחמה קטעה תוכנית זו.

שני האחים היו ציונים בהשקפתם והשקיעו לא מעט כסף בבניין הארץ. בין השאר נטעו פרדס בן 100 דונם בחדרה בראשית שנות השלושים, וקנו קרקעות בתל אביב ובחיפה וגם בנגב הצפוני. סיני זיגמונט נהג לבקר כל שנה, מראשית שנות השלושים, יחד עם רעייתו בארץ ישראל.

סיני אלכסנדרוביץ'

משחק פלירט

גדי כפיר, חוקר משחקים של פעם, עוקב באחד ממחקריו אחרי השפעות משחקים מפולין על אלה ששיחקו בהם בארץ ישראל מתחילת המאה העשרים. אחד המשחקים שמצא, שיש לו גרסות שונות מ-קרקוב, ורשה, תל אביב, ניו יורק ורוסיה, הוא משחק פלירט - משחק קלפים שעל כל אחד מכ-40 קלפיו יש כ-20 משפטי אהבה.

במשחק מתקיים דיאלוג בין גברים לנשים ע"י העברת קלפים לבני המין השני. המשפטים הנאמרים בכל אחת מגרסות המשחק (עד כה מצא גדי 12 גרסות) שונים ומאפשרים ללמוד על התקופה והמקום שבו נוצרו.

כך למשל גירסת קרקוב לקוחה ברובה מארון ספרי הקודש היהודיים ומסופרי הספרות העברית החדשה. לעומת זאת, בגרסת ירושלים יש שימוש רב יותר בשפת היום-יום, זו כבר איננה שפה ספרותית בלבד. בגרסת קרקוב יש משפטים רבים שכדי להבינם יש צורך להכיר מנהגים ותרבות יהודיים. אלו נוגעים ליחסים בין המינים, מנהגי חיזור ונישואין, מנהגים ויחסים במשפחות ובין הורים וילדים. בגרסות היהודיות השונות יש ביטויים גיאוגרפיים-חברתיים שעברו על יהודים במאה העשרים, לקראת מעבר לתרבות המשחק שנוצרה אחר כך בא"י.

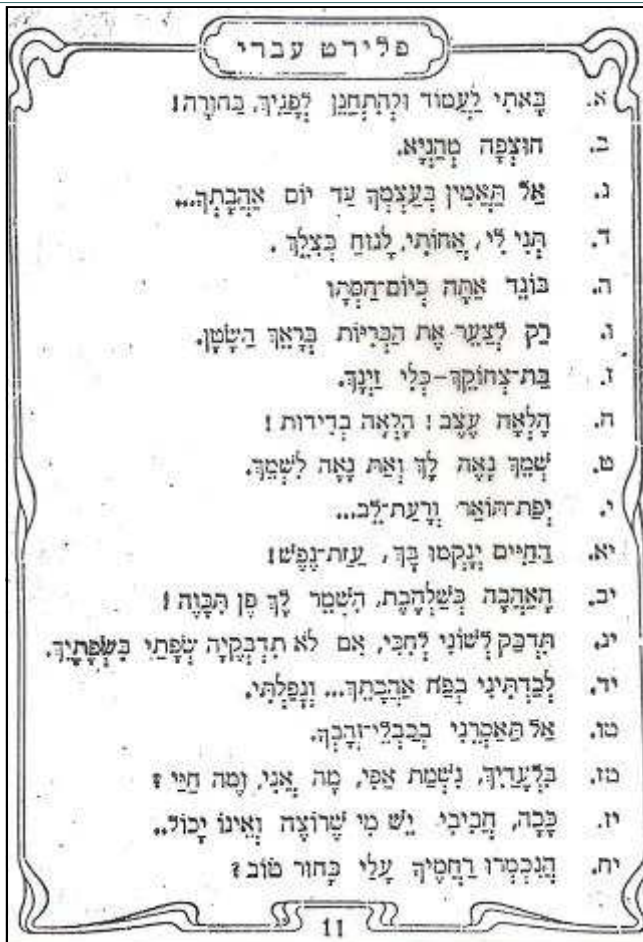
להלן מספר משפטים לדוגמא, הלקוחים מקלפי המשחק, כדי להדגים את שפת המשחק של "פלירט עברי". השפה העברית כאן היא שפה גבוהה, לקוחה מספרות הקודש ומהסופרים המרכזיים שכתבו בסוף המאה ה-19 ותחילת ה-20. המשפטים כתובים בסוגות (זאנרים) שונות:

א. שאלות ותשובות: "אנא מפניך אברח" המשפט מנוקד, זו שאלת אישה לגבר שהתשובה נמצאת בשאלה. הפסוק מתהילים קל"ט (ז) "אֲנִי אֶלֶף מְרוּחָךְ וְאֵנָה מִפְּנִיךָ אֶבְרָח" הפסוק מביע את חרדתו של האדם הקטן בפני בוראו, כאשר אין לו בעצם איפה להסתתר ממנו - השם נמצא בכל מקום. מתקיים פה דיאלוג בין האדם לבוראו. כותב המשחק השאיל את הפסוק, והסבו לדיאלוג בין גבר לאישה. היא מביעה את רצונה בשמירת תחומיה, מבלי שהוא יפרוץ ויפר אותם.

ב. אמרות כנף: "בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגא". המקור (מסכת סוטה פרק ט') בעקבות בוא ימי המשיח החוצפה תרבה. התיאור מאד קשה. מיום שחרב בית המקדש חלה התדרדרות כללית קשה בקרב העם. אין על מי להישען. כל הארץ מלאה שחיתות ומעשים רעים. כאן היא מתריסה על חוצפתו.

ג. פתגמים: "אל תגביה עוף". "...בקש קרבת בני אדם כערכך. אל תגביה עוף, אל תרקיע שחקים, שם ידאה נשר... גם אל תשפיל שבת בין ערלי לב, לשחוק תהיה למו, מצא לב אחד בתבל ורב לך". מדברי הסופר מרדכי צבי מאנה. השתלב בין אנשים ברמתך אל תלך גבוה מדי ולא נמוך מדי.

ד. תשובות חד משמעיות: "החיים ינקמו בך עזת נפש". כשביאליק כתב זאת דימוי האישה, רכה וחסודה. במשחק היא מתוארת רעה וחצופה ויש בה אלמנט של התרסה. ביאליק מביא דוגמת נערה כזו... "יש שבתולה אחת, עזת נפש, מעברת עצמה בכוננה תחת שבטי עיניו הקודחות; רוצה היא להקיפות בהם כוונה מתוקה וחרפה רגע אחד."

אחד מקלפי הפלירט, גרסת קרקוב

ה. תשובות המשתמעות לשתי פנים: "מזנבתה דחזירא לא תבני שטרימילתא". המשפט דו-משמעי ופירושו: מזנב חזיר לא תבנה שטרימל. הזנב שהוא החלק הזול והפחות טוב בגוף החיה, ובעיקר של חזיר, איננו מתאים לעשות ממנו דבר המיועד לראשו של החסיד. במלים אחרות מדבר זול ופשוט לא ניתן לעשות דבר יקר ערך. אם נשאל זאת ליחסים שבינו לבין: מכן זוג בעל איכות נמוכה לא ניתן לעשות בן זוג ברמה גבוהה. המשפט מתאים להאמר עי גבר ואישה.

ההבחנה בין המינים, המגדר, במשחק מתבטא במשפטים הנאמרים בין גברים לנשים ולהפך. יש משפטים המשותפים לשני המינים. ניתן להעיר כי מעט מגרסות המשחקים בעברית - כמו גרסת קרקוב - מנוקדות, ובאלו קל להבחין בין פניית גבר או אישה. באחרות קשה לזהות את מין הדובר.

גם בגרסות האידישאיות, הפולניות והרוסיות קשה לעשות הפרדה מגדרית כי אין שם הבחנה בין המינים.

נראה כי בגרסת קרקוב יש עדיפות במספר המשפטים של הגבר אל האישה, וכתוצאה מכך עומדות בפניו יותר אפשרויות בחירה בשעת המשחק. גם העושר הלשוני בגרסה קרקוב רב יותר, אך זו אינה השפה המדוברת, אלא לקוחה מהספרות. לעומת זאת, בגרסת ירושלים מוצגת העברית כשפה חיה ושימושית, רוב מקורותיה אינם נובעים מהרקע הספרותי שבעברית, אלא משפת הרחוב.

(המשך בעמוד הבא)

מִשְׁחָק פִּלִּירֵט (המשך)

ומשוררים בני התקופה. בגרסה זו אוחדו השאלות והתשובות עם מה שהיה קודם ספרי לוי הקשורים בפרחים, אבנים טובות ואלים. אלו הוחלפו ובמקומם מוספרו הקלפים במספרים והשאלות והתשובות באלף-בית.

גרסות המשחק הפולניות / רוסיות ביטלו את הקשר לספרים, ונשארו עם שאלות פשוטות ופחות מעניינות, בשפת הרחוב. נמצאו גם משחקי פלירט ביידיש בניו יורק ובורשה, גם באלו יש שימוש מועט מאד בלשון הקודש.

כנראה שבעליות השלישית והרביעית הביאו עולים חדשים את משחק קרקוב לארץ. בר לוי "אלוף משחקי הקופסא" יצר מהם משחק, המשתמש באותם משפטים, ורק ערבב אותם בסדר שונה. מאוחר יותר אנו מוצאים את גרסת ירושלים, שבה השפה היא כבר שפה מדוברת, בלי עברית גבוהה ובלי משפטים על בסיס ספרות הקודש, אלא מעט מסופרי העברית החדשה. זוהי גם הגרסה האחרונה המוכרת לנו בעברית ובארץ.

בפולין ממשיך המשחק עד היום הזה, אך איננו שואב שום השראה ספרותית. המשפטים שבו פשוטים, פחות מעניינים ונוטים לשלב רמיזות ארוטיות, סקסיות. מספר גרסות המשחק השונות ותפוצתן מעיד על התקבלות הרחבה בקרב קהלים שונים בארצות שצוינו.

לסיום אשתמש במשפטו של חוקר הפולקלור יאקובסון לפיה "קיומה של יצירה פולקלורית ככזו מתחיל רק לאחר שנתקבלה ע"י חברה מסוימת, ומה שקיים ממנה הוא אך ורק מה שאותה חברה אימצה לעצמה". יתכן שישנן גרסות משחק נוספות שלא מצאנו, וזו הזדמנות לפנות לקהל הרחב להעביר כל פיסת מידע בנושא לכותב שורות אלה כדי שניתן יהיה להוסיף ולעדכן את המחקר.

גדי כפיר

<http://www.gadikfir.com>

gadi.kfir@gmail.com 052-4740898

בגרסת קרקוב ביטויי ה"גבר" הרבה יותר "מלומדים" מאלו של האישה. יש להניח כי האישה לא עברה את מסלול לימודי הקודש שעבר הגבר, כך שלשונה דלה יותר והמשפטים הפשוטים נמצאים אצלה בשימוש נפוץ יותר. במשפטי הגבר נעשה שימוש מושכל ורחב יותר של דימויי חיות, אבנים טובות וגם אברי הגוף כמושאים לדימויים בדיאלוגים.

רק גרסת קרקוב נקראת "פלירט עברי". בקרקוב, בין מלחמות העולם, הוצמד הביטוי "עברי" לכל הארגונים והמוסדות שהיו קשורים לציונות. זה מעיד על האנשים ששחקו בקלפים, שהיו מבתיים יהודיים, יודעי מסורת ומנהיגים, אשר היו בעלי נטיות ציוניות.

זאת ועוד, השפה המצויה בקלפי היידיש עשירה יותר בגרסת פולין מאשר ניו יורק. הראשונה משלבת גם קטעי ספרות של סופרים יהודים שחיו בפולין, ותוך כדי המשחק מתעוררות שאלות תרבותיות ולשוניות שהמשחקים יכולים לדון ולהעמיק בהן.

ניתן לעקוב אחרי דרך התפתחות משחק הפלירט. פרחים, ריחותיהם וצבעיהם היוו רקע למשחקי חיזור ואהבה בתקופה הרומנטית (מאות 18-19). בתקופה זו ניתן למצוא באמנות שאופיים של אנשים תואר בעזרת פרחים. החל מאמצע המאה ה-19 התפתחו ספרי פרוזה ושירה שקשרו בין פלירט ופרחים; אלו הוקראו בסלונים, והיוו בידור לצעירים בתקופות החיזור.

בפולנית ורוסית התפתחו משחקים שבהם היו שאלות ותשובות בספרים. משחקים אלו היו קולניים ומוחצנים, השאלות והתשובות הוקראו בקול. לאחר מכן הופיעו ספרים בהם הודפסו השאלות, ואילו התשובות הודפסו על גבי קלפים, ובאלו הופיעו משפטים שתוארו על ידי פרחים או אבנים טובות, ובמשחק אחד אפילו השתמשו בשמות אלים יוונים.

קלפי קרקוב בעברית, שהופיעו אחרי מלחמת העולם הראשונה, היו מבוססים על שאלות ותשובות שהיו ממוספרות, ונלקחו מלשון הקודש וציטוטים מסופרים

JÓZEF UMLAUF

CHRZANÓW. — GALICJA.

FABRYKA MASZYN I ZAKŁAD ARTYSTYCZNO-ŚLUSARSKI

בהוצאה מיוחדת של העתון הכשנובאי Kronika Chrzanowska נכתב על יוזף אומלאוף (Jozef Umlauf) בעל מפעל לעבודות מתכת ברחוב סוקולה 13 (Sokoła). המפעל, שהיה קודם בבעלות משותפת עם זילביגר ושנקר, ייצר את רוב הגדרות והמעקות הדקורטיביים בעיר.

יוזף אומלאוף לחם במלחמת העולם הראשונה והיה יו"ר עמותת ותיקי הצבא "אנשי חיל", שלה בית כנסת פרטי ברחוב סלובצקיגו (היום - הככר הסמוכה לרחוב סונדובה, ליד בית המשפט). היה מנכבדי העיר וידוע באצילותו.

ב-1939 מונה יוסף אומלאוף לראש הקהילה היהודית המקומית, ובתוקף תפקיד זה היה הוא איש הקשר למינהל הגרמני כדי לספק את צרכי האוכלוסיה היהודית.

בית חרושת לסודה Zdrowie

בית החרושת לסודה "Zdrowie" (=בריאות) של משפחת ישראל לייב לאון שניידר ובניו שכן ברחוב דיטלה מס' 105.

שמונה בנים היו במשפחה: זיגמונד, גוסטב, מארק, חיים, ברנרד, אדולף, יעקב יאן והרמן. המשפחה היתה מוכרת בעיר, וחלק מבניה היו שחקנים בקבוצת הכדורגל של "מכבי" קרקוב.

בשנות השלושים של המאה ה-20 נסע אחד הבנים לפלשתינה, וחזר עם תגלית - אשכוליות, פרי שלא היה מוכר בפולין. הוא הביא עימו תרכיז של אשכוליות, והמפעל המשפחתי החל לייצר משקה מוגז בשם AL-OR, ולמלאו בבקבוקי זכוכית עם סגירה מיוחדת. לאחר השתיה הוחזר הבקבוק לניקוי, ולמילוי חוזר. במפעל היו סוסים ועגלות להובלת בלונים גדולים לקיוסקים, ולהעברת תוצרת לשימוש ביתי.

עם פרוץ המלחמה נסעה המשפחה למזרח, באמצעות העגלה והסוסים ששרתו את המפעל.

קורא'ט כותב'ט

אמי, צשיה פרימר-קרניאלי, ילידת 1924, למדה בבית הספר מס' 16 על שם י. שנאידצקיגו, שהיה ברחוב דיטלה 70. האם מישהו הכיר אותה בבית הספר? **אנון קרניאלי**

הנריק מיקנברון היה יהודי קרקובאי שהתפרסם כגולש סקי. הוא היה אלוף פולין הראשון (ועד שלהי שנות ה-20 של המאה ה-20) בגלישה במורד ו-"סלאולוס" (מרוץ משולב), וכן זכה במספר תחרויות סקי חשובות אחרות. על פי השמועה אבדו עקבותיו כאשר הבריח יהודים דרך ההרים. האם מישהו יודע פרטים על האיש, משפחתו וגורלו? **איתן גונן**

בהיותי נער צעיר ביקרתי לעתים אצל דודי, שמעון איזן, שהתגורר ברחוב דיטלה מס' 105, בבית בו היה בית החרושת לסודה של משפחת שניידר. דודי היה קצב ושוחר והאיטליז הגדול שלו היה במבנה העגול שבכרך החדשה (Plac Nowy) בבית הסמוך, ברח' דיטלה 107, בקומת הקרקע, היה בית התפילה של הרבי מטיצין (Tyczyn) ובימי שישי הייתי הולך עם דודי לשמוע את התפילה.

צבי גרינגרס

בספר זכרונותי "ילקוט זכרונות" אני מתארת את יחסי האנושי והמיטיב של הרופא, מנהל המרפאה במחנה פלשוב, לבאים לבקש אצלו מזון ועזרה למכאוביהם. לצערי נשמת מזכרוני שמו. כשקראתי את הכתבה "הילדה במעיל האדום" בגליון יולי 2013 נזכרתי בשמו של רופא – ד"ר אידק שינדל, שהיה דמות יוצאת דופן בצוות "הפונקציונרים" היהודים בפלשוב. אינני יודעת מה עלה בגורלו, האם שרד? חשוב לי מאוד, כאחת ממטופליו, ששמו ישמר בזכרונו כאדם שהצליח לשמור על צלם אנוש בתופת של אותם ימים.

הלה מאירס

על קפלנר-קפליצקי וארכיבישוף סאפייה

שהתפרסם במרכז המידע של יד ושם. בין היתר כותב ליובנקה: "כי החוקרים הפולנים מדגישים כאיש אחד את התערבותו שלו למען היהודים ומצינים את הסיוע ליהודים שהושיטו אנשי הדת של הדיוקזה של קרקוב". ועוד נכתב שם: "לכמרים שהושיטו סיוע ליהודים מסר הארכיבישוף אדם סאפייה אישית תעודות טבילה המיועדות ליהודים שהסתתרו בקרקוב". יש גם עדויות על הסתרת יהודים במקומות מושבם של ארכיבישופים, ואני מצטט: "במפגש שהתקיים ב-17 בדצמבר 1943, הזכירו פקידים גרמניים לקרדינל סאפייה, שאפילו בארמונו של הארכיבישוף בלבוב מצאו מקלט משפחות יהודיות".

ורק אזכיר ואומר כי לפי חוקי הגזע של הנאצים – רק מדור רביעי ואילך נחשבים המומרים לגויים כשרים, כך שהגרמנים לא הבחינו בין מומרים או לא מומרים ומי שנתפס גורלו היה אותו גורל – כיהודי!

מצייסלב קפליצקי, שעל פי המקורות היה ראש עיר טוב מאוד ובתקופתו שגשגה והתפתחה קרקוב מאוד, היה גם רופא וקצין בצבא פולין, עזר, בזכות קשריו, למשפחתו ולאחרים להימלט מהנאצים, הצטרף לצבא אנדרס ונלחם בגרמנים – היה זכור מבורך.

יצחק איגנצי פינסטר

מצאתי לנכון להגיב, אמנם באיחור, על התגובות כפי שהופיעו בגיליון מס' 39 מאוקטובר 2009 בעניין הכתבה על ראש העיר קרקוב, קפליצקי (קפלנר).

לפני כשנה מצאתי, באמצעות אתר "שטעטל", קרוב משפחה באנגליה – ד"ר אדוארד קמינסקי, ואשר גם הוא נצר למשפחתו של קפליצקי. לאחר שהחלפנו מידע, התברר כי קפליצקי היה אכן מיודד עם הארכיבישוף אדם סאפייה (Sapieha) שהיה ראש הכנסייה בקרקוב בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה, ובזמן המלחמה התמנה לראש הכנסייה הפולנית.

מהמידע שקיבלתי מד"ר קמינסקי עולה כי למרות שעל פני השטח אדם סאפייה לא אמר הרבה להגנתו של העם היהודי בתקופת מלחמת העולם השנייה, אך כנראה עשה הרבה מאחורי הקלעים. לדוגמה הוא תמך בכמרים ובבישופים שהגנו על יהודים, והוא גם אישר חלוקת תעודות טבילה ליהודים, כך שרבים יכלו להימלט על נפשם. פעולות אלה הצילו את חייהם של משפחתו של ד"ר אדוארד קמינסקי (וקפלנר). למעשה, הגרמנים התלוננו שהוא מסתיר משפחות יהודיות בביתו בלבוב.

למידע הזה מצאתי חיזוקים גם במאמרו של דריוש ליובנקה, "הכנסייה הקתולית בפולין נוכח היהודים והשוואה בשנים 1939-1945"

פסח ראשון בקהילה היהודית בקרקוב 1946

צילום מסדר הפסח הראשון אחרי המלחמה בקהילה בקרקוב. מי מזהה? מי מכיר?